

**Çalışma Hayatında “Fiziksel Görüntü ve Sosyal Sermaye” ya da
“Dördüncü Sermaye”**

*“Physical Appearance and Social Capital” or “the Fourth Asset”
in Working Life*

Fuat Man

Sakarya Üniversitesi

İşletme Fakültesi

İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Sakarya University Faculty of Business

Human Resources Management Department

fuatman@gmail.com

Ocak 2017, Cilt 8, Sayı 1, Sayfa: 46-61
Ocak 2017, Volume 8, Number 1, Page: 46-61

P-ISSN: 2146-0000

E-ISSN: 2146-7854

İMTİYAZ SAHİBİ / OWNER OF THE JOURNAL
(ÇASGEM Adına / On Behalf of the ÇASGEM)
Abdurrahim ŞENOCAK

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF
Doç. Dr. Erdem CAM

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXES
ECONLIT - USA
CABELL'S DIRECTORIES - USA
ASOS İNDEKS - TR
INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL - PL
KWS NET LABOUR JOURNALS INDEX - USA

YAYIN TÜRÜ / TYPE of PUBLICATION
PERIODICAL - ULUSLARARASI SÜRELİ YAYIN
YAYIN ARALIĞI / FREQUENCY of PUBLICATION
6 AYLIK - TWICE A YEAR
DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE ve İNGİLİZCE - *TURKISH and ENGLISH*

PRINT ISSN
2146 - 0000
E - ISSN
2146 - 7854

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Serhat AYRIM - ÇSGB
Dr. Siddık TOPALOĞLU - ÇSGB
Nurcan ÖNDER - ÇSGB
Doç. Dr. Erdem CAM - ÇASGEM

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU / INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Yener ALTUNBAŞ *Bangor University - UK*
Prof. Dr. Mehmet DEMİRBAĞ *University of Essex - UK*
Prof. Dr. Shahrokh Waleck DALPOUR *University of Maine - USA*
Prof. Dr. Tayo FASHOYIN *Cornell University - USA*
Prof. Dr. Paul Leonard GALLINA *Université Bishop's University - CA*
Prof. Dr. Douglas L. KRUSE *Rutgers, The State University of New Jersey - USA*
Prof. Dr. Özay MEHMET *University of Carleton - CA*
Prof. Dr. Theo NICHOLS *University of Cardiff - UK*
Prof. Dr. Mustafa ÖZBİLGİN *Brunel University - UK*
Prof. Dr. Yıldırım YILDIRIM *The University of New York - USA*
Doç. Dr. Kevin FARNSWORTH *University of York - UK*
Doç. Dr. Alper KARA *University of Loughborough - UK*
Dr. Sürhan ÇAM *University of Cardiff - UK*

ULUSAL DANIŞMA KURULU / NATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR *Türkiye Bilimler Akademisi*
Prof. Dr. Yusuf ALPER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Cihangir AKIN *Yalova Üniversitesi*
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ *Kırklareli Üniversitesi*
Prof. Dr. Mehmet BARCA *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Prof. Dr. Eyüp BEDİR *Gazi Üniversitesi*
Prof. Dr. Vedat BİLGİN *TBMM*
Prof. Dr. Toker DERELİ *Işık Üniversitesi*
Prof. Dr. E. Murat ENGİN *Galatasaray Üniversitesi*
Prof. Dr. Nihat ERDOĞMUŞ *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Halis Yunus ERSÖZ *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Seyfettin GÜRSEL *Bahçeşehir Üniversitesi*
Prof. Dr. Aşkın KESER *Uludağ Üniversitesi*
Prof. Dr. Tamer KOÇEL *İstanbul Kültür Üniversitesi*
Prof. Dr. Metin KUTAL *Gedik Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet MAKAL *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Sedat MURAT *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU *Çankaya Üniversitesi*
Prof. Dr. Ahmet SELAMOĞLU *Kocaeli Üniversitesi*
Prof. Dr. Haluk Hadi SÜMER *Selçuk Üniversitesi*
Prof. Dr. İnsan TUNALI *Koç Üniversitesi*
Prof. Dr. Cavide Bedia UYARGİL *İstanbul Üniversitesi*
Prof. Dr. Recep VARÇIN *Ankara Üniversitesi*
Prof. Dr. Erineç YELDAN *İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi*
Prof. Dr. Engin YILDIRIM *Anayasa Mahkemesi*

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazar(lar)ına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited.

Çalışma Hayatında “Fiziksel Görüntü ve Sosyal Sermaye” ya da “Dördüncü Sermaye”¹

“Physical Appearance and Social Capital” or “the Fourth Asset” in Working Life

Fuat MAN²

Öz

Catherine Hakim, kişiye sunduğu avantajlara işaret eden “erotik sermaye” kavramını, Bourdieu’nun sermaye türlerinden ayrı bir sermaye türü olarak ortaya koymakta ve bu kavramı altı temel özelliği ile tanımlamaktadır. Bu kapsamda Hakim, özellikle kadınların avantajlı oldukları bir sermaye biçiminin çerçevesini sunmaktadır. Bu çalışmada temel olarak “erotik sermaye” kavramının Türkçe sosyal bilim literatüründe görünmesi amaçlanmış ve bu amaçla bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma hizmet işlerini ve bu işlerde çalışan yöneticiler ile çalışanları kapsamaktadır. Veriler mülakat ve odak grup görüşmesi yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen verilerle, kavramın çalışma hayatındaki karşılığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Catherine Hakim, sermaye türleri

Abstract

Catherine Hakim introduces the term of “erotic capital as a separate type of capital which presents advantages to the person and which is different from Pierre Bourdieu’s categorisation of capital and defines it with its six basic characteristics. Within this context, she especially presents a frame for a kind of capital which makes women more advantageous. Thus, this paper basically intends to make the term of “erotic capital” visible in Turkish social sciences literature and with that intention a research has been conducted. The research includes service works and employees and managers in these works. The data has been collected via face to face interviews and focus group interviews. It has been intended to present the reflection of the term in working life via the collected data.

Keywords: Catherine Hakim, types of capital

---

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu, 26-27 Kasım 2016 tarihinde İstanbul’da düzenlenen “**International Congress of Management Economy and Policy**” kongresinde “*Erotik Sermaye ve Emek Piyasasındaki Rolü ile İlgili bir Değerlendirme*” başlığı altında sözlü olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İKY Bölümü, fuatman@gmail.com

* Benimle görüşmeyi kabul edip, sahip oldukları bilgi ve deneyimleri paylaşarak bu çalışmayı zenginleştiren tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

* Metni okuyup önemli düzeltmeler yapmamı sağlayan *Çalışma İlişkileri Dergisi* hakemlerine çok teşekkür ediyorum.

Giriş

Giriş bölümüne burada incelenecek konuyla bağlantısı nedeniyle Jocelyn Moorhouse'un *The Dressmaker* [Düşlerin Terzisi] filmiyle başlamak yerinde olacaktır. Filmin ana karakteri Tilly Dunnage, benzersiz bir terzilik yeteneğine sahiptir ve bu yeteneğini kullanarak yıllar sonra geri döndüğü çocukluğunun kasabasındaki herkesi, insanlarda meydana getirdiği dış görüntü değişikliği ile şaşkınlığa uğratar. Tilly'nin müdahaleleriyle insanların görüntülerinde meydana gelen muazzam değişim, filmin temel odaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu değişimlerden özellikle birisinden bahsedilecekse de bu Gerturde 'Trudy' Pratt karakterinin, Tilly'nin müdahalesiyle geçirmiş olduğu değişim olmalıdır, öyle ki Pratt'in değişim geçirmiş halini gören herkesin ağzı açık kalır ki bu sahne aynı zamanda özellikle bu çalışmada incelenen konu açısından en çarpıcı sahne konumundadır. Filmin elbette Tilly'nin geçmişine dayanan temel bir kurgusu bulunmaktadır ancak filmin, dış görüntünün insanlardan meydana getirdiği değişimi ve bu değişime tanıklık edenlerin bundan ne denli etkilendiklerini göstermesi onu bu çalışma bağlamında önemli kılmaktadır. Aşağıda da görüleceği üzere "erotik sermaye" kavramının mucidi, bu sermaye biçiminin çeşitli müdahalelerle oluşturulabileceğini öne sürmektedir.

Marksist perspektif içinde daha Marx hayattayken bile bir soruna dönüşmüş olan altyapı-üst yapı ikililiği ile ilgili tartışma, bu perspektifin genel olarak 'iktisadi determinizm' ile nitelendirilmesiyle neticelenmiştir. Dolayısıyla bu ikililik aynı zamanda her ne kadar Marx'ın kendi metinlerinde çok net olmasa bile yine Marksist perspektifin sınıf kuramının da çerçevesini belirlemiştir. Buna göre kabaca iki temel sınıftan oluşan bir toplum tasavvuru sunulmakta ve sınıflar arası ayırım ise iktisadi sermayeye (üretim araçlarına) sahip olup olmamaya dayandırılmaktadır. Bu basit şema uzun yıllardan beri hem Marksizmin içinden hem de dışından birçok tartışmaya kaynaklık etmiştir. Weber dışında daha yakın zamanlarda bu tartışmaya yeni kavramsal araçlarla katılan ve oldukça etkili olan isimlerden birisi Pierre Bourdieu olmuştur. Bourdieu kendi analizinde iktisadi sermaye dışında oldukça açıklayıcı olan başka sermaye biçimlerinden bahsetmektedir: örneğin kültürel sermaye, sembolik sermaye gibi.

İşte Catherina Hakim, Bourdieu'nun bu sermaye türlerine yeni bir sermaye türü daha eklemektedir: "erotik sermaye". Hakim, bu sermaye biçimini açıklamaya yönelik bir kuramsal çerçeve geliştirerek bu sermayenin özelliklerini, işleyişini ve taşıyıcısına sunduğu avantajları ortaya koymaktadır. Hakim, özellikle kadınların bu sermaye açısından daha avantajlı olduklarını ancak onları bu sermayeyi kullanmaktan alıkoyan önemli engellerin bulunduğunu öne sürmektedir.

Öncelikle farklı sermayelerden bahsetmeden önce burada emek süreci literatüründeki bir kaymaya çok kısaca değinmek gerekiyor, çünkü burada sözü edilecek olan "erotik sermaye" kavramı ancak bu değişimlerin geçirdiği evreler düşünüldüğünce daha açık anlaşılmaktadır. Fordist üretim tarzının krizinden sonra, bu üretim tarzının barındırdığı çalışma ve üretim ilişkileri kalıplarına uymayan birçok gelişme yaşanmıştır. Örneğin sanayisizleşme, esnekleşme, feminizasyon vb. kavramlar bunlardan bir kaçıdır. Bu krizin ortasında "ağır modernitenin" ortodoks çalışma ilişkilerini³ eleştiren bir metin (Harry Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye*) uzun süredir neredeyse küllenmiş olan emek süreci tartışmalarını çok etkili bir biçimde yeniden alevlendirdi. Özellikle sonraki on yılda, yani

³ "Ağır modernite" ve "akışkan modernite" kavramları ile bu kavramların işaret ettiği dönemlere ait çalışma ilişkilerinin özellikleri için bkz. Bauman, 2007; Bauman 2015; Bauman 2017.

1980'li yıllarda emek süreci tartışmaları, yaşanmakta olan dönüşümü de analizlerine katmaya başladı.

Tüm bu dönüşümleri yeniden ele alıp çalışma ilişkilerine yeni bir kavramla yaklaşan Arlie Russell Hochschild yaklaşık otuz yılda bir klasiğe dönüşen ve özellikle son yıllarda Türkçe yazında da çok sayıda çalışmaya kaynaklık eden araştırmasıyla “duygusal emek” kavramını icat etti. Bu kavrama o denli ihtiyaç duyulmuş olmalı ki kavram, insanlarla etkileşimi içeren tüm hizmet işlerindeki emek süreci analizlerinde başvurulması kaçınılmaz olan bir kavram haline gelmiş durumdadır. Bu kavramın işaret ettiği emek türünü hem erkekler hem de kadınlar kullanıyor olmalarına rağmen kadınlar için özellikle ele alınmayı gerektiriyor. Zaten kavramı doğuran çalışmanın merkezinde de hostesler yer almaktadır. Öte yandan kavramın kadınlar açısından cinselliğin albenisini kullanmayı ima eden bir yönü de bulunmaktadır (Strangleman ve Warren 2015: 288; Budd, 2011: 159).

Ancak bu ima yakın zamanlı bir çalışmada hiç de örtülü olmayan başka bir kavram şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Üstelik kavramın mucidi, söz konusu kavramın “duygusal emeği” de içine alacak şekilde çok daha kapsayıcı bir kavram olduğunu da öne sürmektedir. Catherine Hakim’in tedavüle soktuğu bu kavram “erotik sermaye”dir. Bu çalışmada bu kavramın emek piyasasındaki işleyişine odaklanılacaktır. Çalışmada öncelikle Bourdieu’nun sermaye biçimlerine genel hatlarıyla değinildikten sonra Hakim’in erotik sermaye kuramının genel çerçevesi açıklanacaktır. Daha sonra yine fiziksel görüntünün emek piyasasında ne denli avantaj (veya dezavantaj) sunduğuna yönelik literatürün sunduğu açıklamalara değinilecektir. Son bölümdeyse erotik sermaye kuramının emek piyasası için öne sürdüğü açıklamaların geçerliliğini test etmeye yönelik Sakarya ilinde, başkalarıyla etkileşimi gerektiren farklı işlerde çalışanlarla, “odak grup görüşmesi” ve “derinlemesine mülakat” şeklinde yapılan görüşmelerden elde edilen veriler sunulacaktır. Buradan elde edilecek verilerle, bu kavramın Sakarya ili örneğinde bir açıklayıcılığının bulunup bulunmadığı ile ilgili bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Farklı Sermayeler

Pierre Bourdieu, toplumu sınıf kavramı ekseninde çözümlenmek yerine bir ‘alan’ kavramı geliştirir: “Yani tıpkı bir oyunda olduğu gibi, insanların manevra yaptıkları, stratejiler geliştirdikleri ve arzu edilen kaynaklar için mücadele ettikleri toplumsal bir alan” (Wallace ve Wolf, 2012: 164). Bourdieu’ya (2013: 69) göre “her alan bir güç alanıdır; alandaki güç dengesini dönüştürmek veya muhafaza etmek için girilen mücadelelerin alanıdır.” Bourdieu’ya (2013: 69-70) göre alanlar önemlidir zira bir failin ne dediğini veya ne yaptığını anlamak için, Marksist geleneğin işaret ettiği sınıfsal kökene müracaat etmek yerine bu failin ilgili alan içinde işgal ettiği konuma müracaat etmek gerekecektir.

Marksist analizde iktisadi alan tüm güç ilişkilerinin tanımlanmasında başvuru alanı temel bir alanken Bourdieu’da alanların hem birbirinden özerk hem de farklı toplumlarda birbirinden oldukça farklı birçok alanın mümkün olabileceği görülmektedir. Ancak burada önemli olan husus, Bourdieu’nun farklı alanlardaki güçleri farklı sermaye şekillerine bağlamasıdır. Dolayısıyla Bourdieu’da bir değil üç temel sermaye tipi önem kazanır: iktisadi, toplumsal ve kültürel (Wallace ve Wolf, 2012: 165). Bunlardan ilki iktisadi kaynaklara hâkim olmakla ilgilidir. İktisadi sermaye sahibi olmak, diğer sermaye türlerine erişmeyi kolaylaştırır. Toplumsal sermaye, kişinin toplumsal ilişkileri kontrol edebilme donanımı ile ilgilidir. Bir kimse, toplumsal ilişkiler ağı ne kadar geniş ve bu ağda ilişkide bulunduğu kişilerin iktisadi ve kültürel sermayeleri ne kadar güçlüyse o kadar geniş bir toplumsal

sermayeye sahip demektir (Jourdain ve Naulin, 2016: 107). Bourdieu'nun en önemli kavramlarından birisi olan kültürel sermaye ise, "iktisadi analiz mantığı(nın) görünürde gayri iktisadi olan malları ve hizmetleri de kapsayacak şekilde genişlet(il)mesine dayanır. Kültürel sermaye kavramı, sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, okul sistemi hakkında bilgi, eğitim gibi geniş çeşitlilik gösteren olanakları kapsar" (Swartz, 2011: 110-111).

Bu sermaye biçimlerinden türetilebilecek başka sermayelerden de bahsedilebilir. Örneğin Hakim, çalışmasında toplumsal sermayenin özel bir hali olarak siyasi sermayeden bahseder, bu kavram bir kimsenin politik ağlarına göndermede bulunur (Hakim, 2010: 500). Yine Bourdieu'nün simgesel sermaye dediği sermaye biçimi de bu üç sermaye ile kesişebilen ve bunlardan herhangi birisini kapsayabilen bir sermaye biçimini ifade eder (Wallace ve Wolf, 2012: 165). Ancak Hakim'in yaklaşımında, kişilerin günümüz toplumunda nasıl başarılı olduklarını açıklamaya yönelik bir analiz için yukarıda bahsedilen üç sermaye biçimi temel önemdedir. Hakim'e (2010: 500) göre böyle bir tipoloji, çok az bir ekonomik sermayeye sahip olan veya hiçbir iktisadi sermayeye sahip olmayan kişilerin, öteki sermayelerini kullanarak kapitalist bir toplumda nasıl başarılı olduklarını açıklamaya yaradığı için önemlidir. Ancak böyle bir açıklama yaparken başvurulabilecek, ona göre daha önce yüzeysel olarak ele alınmış ancak oldukça önemli olan yeni bir dördüncü sermaye biçimi de bulunmaktadır, o da erotik sermayedir.

Hakim'in "Erotik Sermaye" Kuramı: Genel Bir Çerçeve

Catherine Hakim, sosyal bilimler alanına hakim olan erkek egemenliğini, aslında son derece önemli bir sermaye çeşidi olan erotik sermayenin, sosyal bilim çevrelerinde ihmal edilmesinin sebebi olarak ortaya koymaktadır. Marksist geleneğin temelde iktisadi sermayeye yaptığı vurguyu aşan ve başka sermaye çeşitlerini öne çıkaran yaklaşımlar bulunmasına rağmen Hakim, erotik sermaye dediği sermayenin bir kurama kaynaklık edecek kadar incelenmediğini öne sürmektedir. Örneğin Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sermayenin farklı biçimlerini ele almış olmasına rağmen Hakim'e göre erotik sermaye onun analizini de aşan başka bir sermaye biçimidir. Nitekim Hakim (2000: 500), çalışmasında Bourdieu'nun sermaye biçimlerine atıf yaparak bu yeni sermaye biçimini "dördüncü" bir sermaye çeşidi olarak ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Hakim, erotik sermaye ile ilgili kuramsal bir çerçeve ortaya koyma amacındadır. Makalesinde sosyal bilimler literatüründe bu meseleye 'kıydan-köşeden' dokundurma yapan kaynaklara atıf yapmakla birlikte yazar tüm bu kaynakların meseleyi esastan ele almadıklarını öne sürmektedir (bkz. sf. 502-503).⁴ Erotik sermayeyi, *toplumdaki diğer insanlar (özellikle de karşı cinsin) nazarındaki estetik, görsel, fiziksel, sosyal ve cinsel çekiciliğin bir karışımı* olarak tanımlayan Hakim, bu sermayenin temelde altı unsurunu şu şekilde ortaya koymaktadır (2000: 500-501): Bir çok yüzü bulunan bu sermaye çeşidinin birinci ve belki de en açık unsuru, *güzelliştir*. Güzelliğin tanımlayıcı çerçevesi kültürden kültüre ve dönemsel olarak değişmektedir. İkinci unsur, geleneksel güzellik unsurundan tamamen farklı olabilen *cinsel çekiciliktir*. Hakim, bu iki unsur arasındaki farkı, ilkinin yüze ait bir çekicilik, ikincisini ise bedene ait bir çekicilik şeklinde ortaya koymaktadır. Buna göre güzellik durağan olma eğilimindeyken –ki böylece bir fotoğraf ile ifade edilebilir- cinsel çekicilik, bir kimsenin hareketleri, konuşması ve davranışları ile ilgilidir, dolayısıyla ancak hareketli bir film

⁴ Bu konuyu ele alan iktisat literatürü ve sosyolojideki bazı çalışmalara ilerleyen sayfalarda değinilmektedir. Ayrıca yine erken denebilecek bir tarihte Hakim'in erotik sermaye kavramının bir boyutunu oluşturan cinselliğin hizmet işlerindeki yeri ile ilgili bir çalışma için bkz. Filby, 1992

(görüntü) ile ifade edilebilir. Erotik sermayenin üçüncü unsuru *sosyal özelliklerle* ilgilidir: nezaket, letafet, karşılıklı etkileşimdeki sosyal beceriler, insanların sizi beğenmelerini, rahatlık hissetmelerini ve mutlu olmalarını, sizi tanımayı istemelerini ve duruma göre size istek duymalarını sağlama becerisi bu sosyal özellikleri tanımlamaktadır. Dördüncü unsur *canlılıktır*. Bu kavram, fiziksel zindeliğin, sosyal enerjinin ve iyi bir mizah duygusuna sahip olmanın bir karışımıdır. Beşinci unsur kişinin *sosyal sunumu* ile ilgilidir: giyim tarzı, yüz makyajı, kullanılan parfüm ve takılar, saç tarzı ve kişinin sosyal statüsünü ve tarzını yansıtan öteki aksesuarlar bu sosyal sunumun çerçevesini belirler. Bu sermayenin son unsuru ise *cinselliğin kendisidir*, cinsel yeterlilik, enerji ve erotik bir tasavvur bu unsurla ilgilidir.

Erotik sermayenin değerini, kişinin yaptığı meslekle ilişkilendiren Hakim (2010: 501-502), “duygusal emeğin” de erotik sermayenin yukarıda belirtilen üçüncü özelliği (*sosyal özellikler*) olduğunu belirtmektedir. Hakim, bir çok toplumda kadınların erkeklerden daha fazla bu sermaye türüne sahip olduklarını ancak bir çok kadının bundan bihaber olduğunu öne sürmektedir. Bu bakımdan kadınların yukarıya doğru bir sosyal hareketlilik için bu sermayeden yararlanabileceklerini iddia etmektedir. Hakim’e (2010:505) göre bunun sebebi erkeklerin, kadınların bu eşsiz avantajlarını kullanmaya engel olmaları ve hatta kadınları, erotik sermayenin değersiz olduğuna ikna etmeleridir. Hakim’e (2010: 507) göre bu sermaye, müreffeh modern toplumlarda sadece evlilik piyasasında değil aynı zamanda emek piyasasında da gittikçe önem kazanmaktadır. Dolayısıyla erotik sermaye iktisadi, sosyal ve kültürel sermayeler kadar değerli bir sermaye çeşidi haline gelmiş durumdadır.

Erotik sermayenin emek piyasalarındaki etkisini ölçmeye yönelik iktisadi araştırmalara atıf yapan Hakim, çekici insanların bir çok işte daha başarılı oldukları sonucuna varmaktadır. Öte yandan yazar, erotik sermayenin öneminin bazı meslekler açısından ön planda olduğunu vurgulamaktadır. Konaklama ve yemek hizmeti sektörleri ile eğlence sektörü öncelikle belirtilmesi gereken alanlar olarak vurgulanmaktadır. Hakim, erotik sermayenin kullanılabilmesi bazı meslekleri sıralamış: oyuncular, şarkıcılar, dansçılar, resepsiyonistler, sekreterler, kişisel yardımcıları, halkla ilişkilerde çalışan bazı insanlar, televizyon veya filmlerde görünen bir çok insan. Kısacası, iyi görünümün, albeninin ve sosyal becerilerin önemli olduğu her yerde –siyaset ve spor dâhil- bu sermayenin önemi büyüktür.

Hakim, makalesinin son bölümünde ise erotik sermayenin neden inkar edildiğini anlatmaktadır (2010: 510-11). Hakim, burada kadınlar açısından daha büyük bir avantaj olan erotik sermayenin kullanımını engelleyen iki temel bariyerden bahsetmektedir. Bunlardan birisi erkeklerin bu meseleye bakış açılarından kaynaklanan bir önyargıya, ikincisi ise feminist kuramın bu meseleye yanlış bir biçimde yaklaşmasına dayanmaktadır. Hakim, sosyal bilimlerde 21. yüzyılda bile bir erkek bakışın egemen olduğunu ve dolayısıyla bu konunun göz ardı edildiğini öne sürmektedir. Hatta göz ardı edilmesinin ötesinde erkeklerin, kadınların bu büyük avantajlarını kullanmalarına engel olduklarını iddia etmektedir: güzelliği ile gurur duyan kadınlar, akılsız olarak küçük görülmektedir.⁵ Benzer şekilde Hakim, feminist kuramı da hatalı bir ikililik (dikotomi) kurmakla suçlamaktadır: yani bir kadın ya beşeri sermayesi (aklı, eğitimi, iş deneyimi, kariyerine adanmışlığı) ya da

⁵ Hakim, bu erkek bakışın engelleyiciliğine o denli belirgin bir vurgu yapmaktadır ki seks endüstrisindeki kadın çalışanlara yönelik olumsuz tutumları da bu kefiye koyarak adeta bu endüstrideki bir çok karanlık tabloyu görmezden geliyormuş gibi bir görüntü sergilemektedir. Krş. AJT, 2016

erotik sermayesi (güzelliği, şıklığı, giyim tarzı, zarafeti ve albenisi) açısından değerli görülmekte ve akıllı ve güzel kadınların bu iki unsuru bir arada kullanmalarına imkan verilmemektedir.

Hakim'in "erotik sermaye" kuramının çerçevesi, çok genel bir biçimde yukarıdaki gibi özetlenebilir. Elbette tahmin edilebileceği gibi kavram çok kısa sürede "popülerleşti" ve medyada sıklıkla görünmeye başlandı. Nitekim kısa sürede kavramın daha detaylı bir biçimde ele alındığı kitap formatı arka arkaya (farklı isimlerle) yayımlandı (Hakim, 2012a; Hakim 2012b). Bu çalışma kapsamında elbette bu kavramın ima ettiği geniş alanların hepsine girmeye imkân bulunmamaktadır, burada amaçlanan şey, bu sermaye biçiminin emek piyasalarında oynadığı role odaklanmaktır. Çünkü yazarına (2012) göre bu sermaye biçimi, sosyal ve iktisadi süreçleri, sosyal etkileşimleri ve yukarıya yönelik sosyal hareketliliği kavramada beşeri ve sosyal sermayeler kadar önemli bir sermaye biçimidir. Dolayısıyla söz konusu kavram bir sermaye biçimine işaret ettiğini iddia ettiği için bu kavram kullanışlı olabilir. Marti'nin (2015) de işaret ettiği gibi "sermaye" kavramı öncelikle işleyen bir şey iması barındırmaktadır. Ayrıca kavram idare ya da stratejilerin kullanımını da ima etmektedir. Öyleyse emek piyasasında bu sermayenin kullanımının, ne tip avantajlar sunabileceğine yönelik bir soru araştırılmaya değer görünebilir.

Erotik Sermaye Emek Piyasasında

Fiziksel görünümün iş hayatındaki rolüyle ilgili üç olay naklederek bu bölüme başlayalım: 2010 yılında ABD'de 33 yaşındaki Debrahlee Lorenzana adındaki kadın bankacının Citibank'tan "çok çekici" olmasından dolayı işinden kovulması olayı, başta söz konusu ülkede olmak üzere tüm dünyada haberleştirilen ve üzerinde konuşulan bir mesele oldu. Bates'in (2010) davadan aktardığına göre Lorenzana'ya dar etek ve uzun topuklu ayakkabı giymemesi söylenmiş, çünkü bunlar erkeklerin dikkatlerini kendisine yönlendirmekte ve onları çalışmaktan alıkoymaktadır. Avukatı ise çarşaf giyse bile yine de çok çekici olacağını düşündüğü Lorenzana'nın, patronları tarafından cezalandırıldığını çünkü patronlarının libidolarına yenik düştüklerini iddia etmekte. Bates'in aynı haberinde şu ayrıntı da var: Lorenzana'nın kadın meslektaşlarının benzer kıyafetler giymeleri benzer bir soruna yol açmamış çünkü onlar Lorenzana kadar çekici değillerdi.

Aynı yıl yine 33 yaşındaki diş hekimi asistanı Melissa Nelson da benzer bir sebepten dolayı işten çıkartıldı. Nelson'un dişçi patronu onu çok çekici olduğu için işten çıkartmıştı, çünkü kendisi evliydi ve asistanının bu çekiciliği evlilik sadakatini tehlikeye atabilirdi. Nelson cinsiyet ayrımcılığına dayanarak dava açtı ancak mahkeme söz konusu işten çıkartma kararının cinsiyet ayrımcılığına dayanmadığına, bunun evliliğe bir tehdit olduğuna hükmetti (Kimmel, 2013).

Elbette bu iki haber de medyada uzun uzadıya "magazinel" yönüyle tartışıldı ancak bu iki olayın aksi ucunda bulunan haberler de mevcut. Bir sigara satış mağazasında çalışan Brittany Plunkett, 2015 yılında kendisine şirket politikalarını ihlal ettiği gerekçesi gösterilerek işten çıkartıldı. Ancak Plunkett, yaptığı hatanın ne olduğunu kimsenin kendisine söylemediğini ve işten çıkartılmasının asıl sebebinin ise fiziksel görüntüsü olduğunu belirtmektedir. Yani Plunkett, aslında şişmanlığından dolayı işten çıkartıldığını düşünüyor (abc13, 2016).⁶

Yukarıdaki ilk iki örneğin Hakim'in öne sürdüğünün aksine bir netice doğurduğunu belirtmek gerekiyor. Hakim, ortalamanın üstü bir "erotik sermaye"ye sahip olmanın, bu

⁶ Türkiye'den benzer bir haber için bkz: T24, 2016

sermaye taşıyıcısına bir avantaj getireceğini öne sürmektedir. Öte yandan bu iki olay aynı zamanda Hakim'in erotik sermaye kullanımının engellenmesi ile ilgili söylediklerini de doğruluyor gibi görünmektedir. Ayrıca yine de her üç olayda ortak olan bir unsur var ki o da işten çıkartılmakla neticelenen sürecin temelde aktörlerin "erotik sermayeleri" ile ilgili olmasıdır. Bu da söz konusu sermaye çeşidinin başlı başına ele alınması gerektiğine yönelik önemli bir gerekçe oluşturmaktadır. Hakim'in (2012a: 1) kendisi kitabının giriş bölümünde bu sermaye kullanımının emek piyasasında ne tür avantajlar sağlayabileceğini Anna'nın hikayesi ile anlatmaktadır:

"Anna finans hizmetleri alanındaki yüksek maaşlı işini kaybetmişti, dolayısıyla yeni bir iş bulmak için oldukça sıkı bir şekilde çabalaması gerekiyordu. Anna yemeği kıstı, egzersiz yaptı, kilo verdi ve on yaş daha genç bir görüntüye kavuştu. Kuaföre gitti, saçını boyattı, yeni bir tarzda kısalttı, onu daha da genç gösteren ve daha canlı bir görüntüye kavuşturan iyi bir tarza erişti. Alışverişe çıktı, onun yeni şık halini havalı gösteren pahalı bir takım elbise aldı ve bir profesyonel gibi çekici görünmesini sağladı –ve bu takım elbisesini tüm iş görüşmelerinde giydi. Anna bunu giymekle kendini güvende hissediyordu. Üç ay sonra danışmanlık alanında, eski işinden % 50 daha yüksek bir maaşla yeni bir işe girdi."

Âşık Veysel'in "güzelliğin on par'etmez, bu bendeki aşk olmasa" dizeleri herkesin malumudur. Burada tamamen öznel bir güzellik yorumu var karşımızda. Hakim ise bireyselleşmiş modern toplumlarda görsellik cazibesinin yükselişte olduğunu ve dolayısıyla nesneleştirilmiş bir güzellik kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Benzer bir algı Türkçe bir atasözünde de sıklıkla kullanılır: "Güzele bakmak sevaptır." Her ne kadar bu atasözünün yanlış kullanıldığı ile ilgili de epey bir karşı yorum bulunuyorsa da günümüzde yaygın olarak bilinen ve "kullanılan" (ayrıca TDK Sözlüğü'nde de bulunan) hali bir önceki cümlede ifade edildiği biçimdedir. Dolayısıyla dünyada başta kozmetik tüketimi olmak üzere, diyet veya fitness gibi bedeni belli bir şekle koyan ve bu sermaye biçimiyle bağlantılı diğer tüketim harcamalarının⁷ her geçen gün artan miktarı bu görsel güzellik algısının yaygınlığını gösteren işaretler olarak okunabilir.

Çalışma hayatında fiziksel görünümün rolü nedir? Bu soru çok çeşitli biçimlerde cevaplandırılabilir. Öncelikle kişisel gelişim alanı açısından görüntünün önemi adeta veri kabul edilir. Dolayısıyla fiziksel görüntünün birçok alanda –ve bu çalışmanın ilgilendiği çalışma dünyasında-, taşıyıcısına avantajlar sağladığına yönelik yaygın bir algı bulunmaktadır. 2008 yılında Milliyet İK'da haberi yapılan bir araştırma bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: 62 binden fazla kişiye "dış görünüşün iş yaşamında önemli olduğuna inanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiş. Katılımcıların yüzde 55'i dış görünüşün en önemli unsur olduğunu, yüzde 35'i ise bu hususun önemli olduğunu ama en önemli unsur olmadığını belirtmiş. Bu verileri, katılımcıların yüzde doksanının dış görünüşü önemli bulduğu şeklinde de okumak mümkündür.

Öte yandan emek piyasasında güzelliğin / çirkinliğin çıktıkları ile ilgili yapılan çalışmalar bu değişkenin karşılığının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Hamermesh ve Biddle'ın (1994) hanehalkı verilerine dayanarak yaptıkları çalışma, çalışanların görüntülerinin kazançları üzerinde bir etkisi bulunduğunu iddia etmektedir. Buna göre

⁷ Erotik sermaye ile tüketim kültürü ilişkisini Finlandiya özelinde konu edinen bir çalışma için bkz. Sarpila, 2014

güzel olmayanlar, ortalama olanlardan daha az, ortalama olanlar ise yakışıklı veya güzel olanlardan daha az ortalama bir ücret primi elde etmektedirler.

Güzellik son derece öznel bir kavram olmasına rağmen sosyal bilimlerin çeşitli disiplinleri bu unsurun etkilerini araştırmaya çalışmışlardır.⁸ Güzelliğin ölçülmesinde başvurulan yöntemlerden birisi, katılımcılara bir fotoğraf gösterilip bunun ne kadar güzel veya çekici olduğunu sormak şeklindedir (bkz. Hamermesh ve Biddle, 1994: 1175). Böylece belli bir kültürün içindeki insanların belirli eğilimleri açığa çıkartılmaya çalışılır. İktisat literatüründe ise daha ölçülebilir bir kıstas olan uzunluk ve ağırlık değişenleri birer kıstas olarak kullanılmaktadır. Liu ve Sierminska (2014) emek piyasasında güzelliğin etkisi ile ilgili literatür taramasına dayalı olarak yaptıkları çalışmada bu unsurun etkilerine dair muhtemel açıklamaların literatürde şu başlıklarda ele alındıklarını belirtmektedirler: işveren ayrımcılığı, müşteri ayrımcılığı / verimlilik, mesleki tasnif ve çekiciliğin iş performansı açısından bireyin bilişsel / bilişsel olmayan becerileri üzerindeki etkisi. Literatürde işveren ayrımcılığının temelde iki sebepten kaynaklandığı öne sürülmektedir: Birincisi iyi görünümlü çalışanların daha verimli olacaklarına dair bir inanca; ikincisi ise işverenlerin basitçe iyi görünümlü çalışanları tercih etme eğilimlerine (iktisat literatüründe buna 'Becker'in ayrımcılık tipi' denmektedir) dayanmaktadır.

Burada erotik sermaye bağlamında özellikle müşteri ayrımcılığı / verimlilik unsuruna değinmek gerekiyor. İktisat literatüründe fiziksel olarak daha çekici olan çalışanların daha az çekici olanlara nazaran daha verimli olabileceklerine dair bir kabul eğilimi bulunmaktadır. Özellikle aktörlük / aktrislik, satış danışmanlığı ve garsonluk gibi bazı meslekler yoğun bir biçimde müşterilerle etkileşimi içerdiğinden dolayı müşteri beğenileri bir ayrımcılık)la neticelenebilmektedir, yani müşteriler daha iyi görünümlü çalışanlarla temas kurmayı tercih edebilmektedirler (Liu ve Sierminska, 2014: 5). Örneğin bir AVM'nin gerçek satış rakamlarına dayalı olarak yapılan bir çalışma, iyi görünümlü satış temsilcisi kadınların, kazançlarının yaklaşık yüzde 9'una yakını bu görünüm değişkeni ile açıklamaktadır (Sachisida ve arkadaşlarından aktaran Liu ve Sierminska, 2014: 5).

Ayrıca görünümün mesleki tasnifle ilişkisi de düşünölmeye değerdir. Buna göre her ne kadar pür görüntüye dayalı olarak açıklanması yetersiz kalacaksa da Liu ve Sierminsk (2014: 8) literatüre dayanarak, ortalama bir fiziksel görüntüye sahip kişilerin, görüntünün daha iyi bir kazanç sağladığı meslekleri tercih ettiklerini, ortalamanın altında bir görüntüye sahip olanların ise bu tip mesleklerden kaçındıklarını öne sürmektedirler. Liu ve Sierminsk'in (2014: 9) görünümün etkisi ile ilgili ortaya koydukları son muhtemel açıklama ise güzellik ile bilişsel beceri arasındaki korelasyon ile ilgilidir. Literatürde bu hususla ilgili yapılan açıklamalar, gerçekten de fiziksel görüntünün kişinin beşeri sermaye gelişimi üzerindeki etkilerinin bulunabileceğine dairdir. Bu durumda örneğin uzun boylu bir kimsenin daha lise yıllarında örneğin spor etkinlikleri için seçilmesinin onun özgüvenine bir katkı sunabileceği ve bu eğilimin emek piyasasına da uzatılabileceği öne sürölmektedir. Veya Harper'in (2000: 773) işaret ettiği gibi ters bir örnek olarak da obezlerin ortalama olarak daha düşük bir eğitim seviyesine sahip olmaları durumu gösterilebilir.

⁸ Güzelliği belirgin bir "ölçüt" ile tanımlama girişimlerinin tarihi çok eskilere gider. Rönesans döneminde kusursuz benin oranlarını ortaya koymaya yönelik birçok girişim mevcuttur (bkz. Corbin ve diğ.,2008: 341-45; Eco, 2006: 81). Öte yandan "zamansız" ve "mekânız" bir ölçütün imkânsızlığı, sadece geçen yüzyılın başları ile sonlarında yaygın olan güzellik ölçütlerinin karşılaştırılmasında bile kolayca saptanabilir (bkz. Vigarello, 2013: 260-275).

İktisat literatürü daha çok fiziksel görüntünün sağlamış olduğu olumlu ve olumsuz sonuçların sayısallaştırılmasına yönelik çalışmalar sunmaktadır. Bu literatür ağırlıklı olarak ABD kaynaklıdır. Ancak benzer sonuçların başka ülkelerde yapılan çalışmalarda da tekrarlandığını belirtmek gerekiyor. Örneğin Harper'in (2000) çalışması, Britanya örneğinde bahsedilen bu avantaj ve dezavantajları oldukça ayrıntılı hesaplamalarla ortaya koymaktadır. Bu çalışma fiziksel görüntünün erkeklerde de kadınlarda olduğu kadar önemli olduğunu belirtmektedir.

Burada bu çalışmanın konusu olan erotik sermayenin, taşıyıcısına bir avantaj sağlayacağı mesleklerin de belirli alanlardaki meslekler olacağı sonucuna varmak zor olmayacaktır. Dolayısıyla bu sermaye çeşidi, insanlarla / müşterilerle etkileşimi içeren işlerde ele alınabilecek bir sermaye biçimidir, yoksa geleneksel mavi yakalı işlerde bu unsurun etkisini araştırmaya çalışmak çok anlamlı olmayacaktır. Öte yandan bu çalışmanın, yukarıda örneklerine işaret edilen iktisat literatüründeki çalışmaların sunduğu matematiksel netlikleri sunma gibi bir amacı veya imkânı bulunmamaktadır. Çünkü bunu yapmaya imkân verecek sistematik ve geniş çaplı, bu hesaplamaları yapmak için gerekli değişkenleri içeren istatistiki veriler mevcut değildir. Dolayısıyla burada daha küçük çaplı bir alana odaklanarak, nitel bir yaklaşımla Hakim'in "erotik sermaye kuramı"nın etkileşimi içeren işlerde ne denli etkili olduğu, bu etkileşimin içindeki insanların bakış açılarına dayanarak ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Tyler ve Abbot (1998: 441-2), hosteslerin görünümünün çalıştıkları örgüt tarafından nasıl kontrol edildiğine dair yaptıkları çalışma kapsamında katıldıkları bir işe alım oturumunda, bu işi yapacak olanların işe alımlarındaki ilginç kriterleri sunmaktadırlar. Bu kriterler, bu çalışmanın odağındaki fiziksel görüntünün, karşılıklı etkileşim içeren işlerde ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır:

"Adaylar, şu sebeplerden dolayı reddedildiler: aday çok yaşlıydı, adayın derisi lekeliydi, adayın saçları çok kısaydı, çok dağınıktı veya da çok sıkıydı, adayın tırnakları çok kısaydı veya kemirilmişti, adayın duruşu kötüydü ya da adayın bacakları çok tombuldu. Başka adaylar ise ağırlıkları boylarıyla düşünülen oranda olmadığı, çok içe dönük oldukları, 'letafet ve tarza' sahip olmadıkları için reddedildiler. Başka bazıları, işe alım mülakatı yapan görevlinin işaret ettiği gibi, 'avam bir aksana' sahip oldukları için reddedildiler. Bir aday, yüzünün öteki özelliklerine göre dışlarının çok çukurluğu olması sebebiyle işe alım elemanı tarafından reddedildi. Gözlemediğimiz mülakatlar süresince kadın bir adaya, işe alım mülakatı yapan görevli tarafından 'yaşından dolayı dezavantajlı olduğunu düşünmemesi' gerektiği telkin edildi, 'daha olgun kadınları da tercih ediyoruz... 27 asla ileri bir yaş değil. Ben de 27 yaşındayım.' Aynı havayolu şirketindeki başka bir aday ise hafifçe 'armut şekilli' olduğu gerekçesiyle veya orantısız olması ve bir görevlinin ortaya koyduğu gibi, 'çikolataya olan zaafının ilerleyebilmesi' ihtimaline dayanarak reddedildi."

Buna benzer bir durumu THY'nin kabin memurları için öngördüğü kriterleri konu edinen bir haberde de görmek mümkündür. Airport Haber'de (2013) çıkan ve "THY'nin bu konuda şakası yok" başlığını taşıyan haber şu şekilde:

"Türk Hava Yolları, her yıl Mayıs ayında yaptığı boy kilo ölçümlerini bu yıl sürpriz bir şekilde Şubat ayı içerisinde yapma kararı aldı. THY'nin haber

vermeden aldığı bu karar sonrası kabin memurları, katı diyetle başladı. THY'nin belirlediği boy/kilo kriterlerine uyabilmek için 4-28 Şubat tarihleri arasında yapılacak ölçümlere hazırlanan kabin memurlarının birçoğunun diyetle yetinmeyip bıçak altına yattığı da kaydedildi. Boy/kilo oranı açısından sıkıntı yaşamayacağını düşünenler ölçümlerini yaptırırken kritik durumdakilerin son güne kadar diyetle devam edeceği ve uygun ölçülere geldiklerinde ölçüm yaptıracakları öğrenildi. Bilindiği gibi iki yıl önce THY, boy kilo kıstaslarına uymayan bazı kabin memurlarını ücretsiz izne çıkarmış, verilen sürede uygun kiloya düşmeyen kabin memurları ile yollarını ayırmıştı.”

Gerek yukarıdaki haberdan gerekse bu alanda yapılmış olan akademik çalışmalardan fiziksel görüntünün çalışma hayatında oldukça önemli olduğu, olumlu anlamda belirli bir görüntüye sahip olmanın, veya “erotik sermaye” sahibi olmanın, bu özelliklere sahip olan veya bu sermayenin taşıyıcısına çeşitli avantajlar sağladığı görülmektedir. Aşağıdaki bölümde, erotik sermaye ile ilgili yukarıda ortaya konan açıklamaların ampirik karşılığı ele alınacaktır.

Araştırma Süreci ve Veri

Öncelikle bu çalışmanın temel amaçlarından birisinin “erotik sermaye” kavramının Türkçe sosyal bilim literatüründe görünmesini sağlamak olduğunu belirtmek gerekiyor. Dolayısıyla burada bir nevi “keşfedici bir araştırma” amacından bahsetmek mümkündür. Andrew ve arkadaşlarının (2011: 8) da belirttiği üzere bu tür araştırmalar, genellikle kavramları netleştirmeyi, bir takım açıklamalar ve kavrayışlar elde etmeyi amaçlar. Bu doğrultuda konuyla bağlantısı olabileceği düşünülen farklı niteliklere ve çalışma alanlarına sahip çalışanlar kolayda örnekleme ve kartopu örnekleme türleri kullanılarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunun sebebi yukarıda da belirtildiği gibi öncelikle kavrama odaklanma ve bununla ilgili hizmet sektöründe aktörlerin neler düşündüklerini ortaya koyma amaçlarına dayanmaktadır. Yine görüşme yapılanların çoğunun giyim mağazaları çalışanları olduğunu söylemek mümkündür.

Teorik zeminde ele alınan çerçevenin çalışma dünyasındaki karşılığını kavramaya yönelik yapılan görüşmeler 16 Mayıs ile 22 Haziran (2016) tarihleri arasında, görüşmecilere erişim kolaylığı nedeniyle Sakarya ilinde yapılmıştır. Bu çerçevede on çalışanla mülakat ve 5 kişiden oluşan bir odak grup görüşmesi yapılmıştır. Mülakatların uzunluğu 15 dakika ile 50 dakika arasında değişmektedir. Odak grup görüşmesi ise 82 dakika sürmüştür. Görüşme yapılan sekiz kişinin dördü mağaza müdürü (üç erkek bir kadın), birisi mağaza müdür yardımcısı (erkek), birisi satış danışmanı (kadın), ikisi ise pazarlama elemanı (erkek) pozisyonlarında bulunmaktadırlar. Mağaza müdürü konumundakilerin tümü daha önce satış danışmanlığı görevi yapmış olan kişilerdir. Öte yandan görüşmelerden birisi bir polis memuru (erkek), birisi ise bir öğretim üyesi (kadın) ile gerçekleştirilen yapılandırılmamış görüşmelerdir. Polis memuru olan katılımcı emniyet teşkilatında, öğretim üyesi olan katılımcı ise devlet üniversitelerinde bu çalışmada ele alınan hususların karşılığına dair bilgiler vermiştir. Odak grup görüşmesine katılan katılımcılar ise hepsi de kadın olmak üzere bir insan kaynakları yönetimi işe alım uzmanı, bir eğitim ve danışmanlık firması çalışanı, çok yakın zamana kadar çalışan ancak görüşme esnasında işlerini bırakmış olan iki eski satış danışmanı ve daha önce özel hastanelerde çalışmış ancak şu anda bir kamu hastanesinde görev yapmakta olan bir hemşireden oluşmaktadır.

Bulgular

Hakim'in çerçevesinde erotik sermayenin temelde altı boyutu öne çıkartılmaktadır. İlgili bölümde de belirtildiği gibi bunlar güzellik, cinsel çekicilik, sosyal özellikler, canlılık, sosyal sunum ve cinselliğin kendisi olarak sunulmuştur. Bu çalışmada yapılan görüşmelerde de temelde iki ana eksen bu unsurların etkili olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi bu hususların kişinin iş bulmada / işe kabul edilmedeki (işveren ayırimcılığı); ikincisi ise çalışma hayatının içindeki (müşteri ayırimcılığı da dâhil) rolünün ne olduğuna yönelik olmuştur.

Katılımcıların genel olarak işe kabul edilmede fiziksel görüntünün olumlu rolünü kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Görüşmelerde katılımcılar, 'fiziksel görüntü'yü daha çok Hakim'in çerçevesindeki ilk (güzellik / yüz) ve kısmen de ikinci (cinsel çekicilik / beden) unsura karşılık gelecek şekilde kullanmışlardır. Bu hususta yöneticiler ile satış danışmanları arasında bir farktan bahsetmek mümkündür. Mağaza yöneticilerinin görüşmeler esnasında bu konuda daha temkinli cevaplar vermeye çalıştıkları özellikle fark edilmiştir. Araştırmacı olarak edindiğim izlenim, mağaza müdürlerinin temsil ettikleri markaların eleman seçiminde bilgi ve deneyimle ilişkilendirilmesi zor olan bir unsuru dikkate aldıklarını ima etmekten biraz çekindikleri şeklinde olmuştur. Ancak düşük bir etki derecesi ile anlatılsa da genellikle fiziksel görüntünün işe alınmada önemli olduğu kabul edilmiştir. Bir mağaza müdürü bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"İşe alımlarda fiziksel görüntü tabii ki önemli, zayıf veya kilolu ya da kısa boylu olması bir elenme sebebi olmaz ama tersi durumda yani kişi ortalamanın üstünde bir görüntüye sahipse, daha uzun boylu yakışıklı / veya güzelse, bakımlıysa bu ona yarım puanlık bir avantaj sağlar."

Başka bir mağaza yöneticisi görselliğin rolünü daha belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır:

"Adaylarla iş görüşmesinde görüntü ilk artıdır. Benim çeklistimdeki ilk artı görüntüdür ancak önem sırasında en sondadır.... Başka birçok unsura da bakıyorum, yani morali bozulduğunda işine yansıtılmayı başarıyor mu, kariyer hedefi var mı vb. tüm bunlar olumluysa ve ilk artıyı da almışsa süreç tamamlanıyor. Bugüne kadar ilk artıyı alamamış olduğu için işe almadığım kimse var mı? Evet var. Ben kilodan insan elemedim, giyim tarzına bakıyorum. Kiloluların özgüveni daha yüksek oluyor, güler yüzlü oluyor, enerjisi yüksek oluyor. Ben kıyafete, ayakkabıya bakıyorum. İyi konbin giyemediği zaman da ilave satış düşük oluyor."

Belirli bir kilonun üstünde olanlara yönelik, yukarıdaki alıntıda olduğundan daha farklı olarak genellikle olumsuz bir yaklaşım bulunduğunu burada belirtmek gerekiyor. Ortalamanın üstündeki bir kiloyu olumsuz bir unsur olarak görenlerin genel gerekçesi, bu kiloların kişinin hareketliliğini kısımlayacağı ve onu çabuk yorabileceğine dair bir varsayım dayandır. Bir insan kaynakları işe alım uzmanının özel anaokullarına öğretmen seçimi ile ilgili söyledikleri bunu açıkça gösteriyor:

"Özel okullara öğretmen tedariki sağladığım dönemlerde işverenler çok şişman öğretmenleri istemediklerini açıkça belirtirlerdi. Bunun altındaki varsayım ise kilolu olanların yeterince aktif olamayacakları, çocuklarla oyunlar oynayamayacakları şeklindedir. Aslında gerçekte kilolular daha aktif

olabiliyorlar ancak kurum sahiplerinin böyle bir algıları var. Bu sebepten dolayı işe almadıklarımız oldu tabii ki, bu hususu mülakat sonrasında uygun bir şekilde açıklayabildiğim durumlar da bulunuyor. Bunun dışında boy da önemli, eğer boyu kısaysa ve sesi de çok çıkmıyorsa eleniyor.”

Öte yandan tipik bir prekaryayı⁹ temsil eden bir katılımcı, kısa sürelerle çalıştığı farklı firmalarda işe alınmada güzelliğin son derece önemli olduğunu, kendi deneyimleriyle vurgulayarak sundu.

“Ben çok yerde satış danışmanlığı yaptım, güzel olduğumu düşünmüyorum ama nereye gittiysem direkt işe başladım. İnsanlar bana bakıyorlar, sen yapmacık değilsin diyorlar beni öne alıyorlar. Ben de mizacım gereği sürekli güler yüzlüyümdür. (...)’da beni işe alır mısınız dedim, şefleri bana sen güzelsin direkt yarın gel başla dedi.”

Ancak olumlu anlamda ortalamanın üstünde bir fiziksel görüntüye sahip olmanın bir dezavantaja dönüştüğü yerlerden de bahsetmek mümkündür. Yukarıda erotik sermayenin emek piyasasındaki konumu ile ilgili bölümün başında nakledilen üç olaydan ikisi hatırlanacağı üzere ortalamanın üstünde bir fiziksel görüntüye sahip olmanın, söz konusu özelliklere sahip olan kişilere sunduğu olumsuz neticeler ile ilgiliydi. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de bir mağaza yöneticisi, ortalamanın üstünde bir fiziksel görüntüye sahip olanları işe almadığını belirtmektedir:

“Çok güzel, çok çekici, çok dikkat çeken bir bayanı işe almıyorum, çünkü bu durum mağazacılıkta çok soruna yol açıyor. Mağaza içinde bir ilişki durumu olabilir, dışarıdan gelen müşteriler rahatsızlık verebilir. Bir kız çok güzelse büyük ihtimalle ilişki durumu çok hareketlidir. Bu özelliğinden dolayı işe almadığım var tabii, zaten ağzıyla kuş tutsa böyle bir personel işe almam. Ortalama personel alıyorum. (...) Cezbedici bir kadını işe aldığınızda, bu durum özellikle evli çiftler mağazaya geldiğinde hemcinsinin kıskançlığından dolayı satışı engelleyebilmektedir. Müşteriye asılma durumu söz konusu olabiliyor. Bu durum daha çok erkek satış danışmanlarının yaptığı bir şey. Evli bir kadınla iletişime geçmeye çalışan bir çalışanım oldu, bundan dolayı işten ayrılmasını sağladık.”

Bu katılımcı haricinde, diğer katılımcılar genellikle ortalamanın üstünde bir fiziksel görüntüye sahip olmayı, işe girmede veya işe kabul edilmede olumlu bir özellik olarak kabul etmektedirler. Ancak yine neredeyse tüm katılımcıların konuşmalarında ortaya çıkan bir husus da bu olumlu özelliğin işe girmede önemli rolü bulunuyorsa da tek başına iş hayatında başarılı olmaya yetmediğine yönelik beyanatlar olmuştur. Bu noktada erotik sermayenin öteki unsurlarının çok daha önemli olduğu birçok katılımcı tarafından özellikle vurgulanmıştır. Burada erotik sermayenin sosyal özellikler, canlılık ve sosyal sunum unsurlarının ön plana çıktığını görmek mümkündür.

“Dış görüntü müşteriyi çekiyor, ama [müşteri temsilcisi] çektiği müşteriyi besleyemezse müşteri kaçar. O da iletişim becerisiyle oluyor. İçeriye girdikten sonra ikna kabiliyeti belirleyici oluyor. İlk izlenimi de satış danışmanının görüntüsü veriyor, iyi giyinmişse ilk izlenim iyi oluyor.”

⁹ İş güvencesine sahip olmayan, tipik çalışma biçimleri dışında bulunan, işiyle ilgili olarak geleceği net göremeyen güvencesiz çalışanları tanımlamakta kullanılan bir ifade. Kavramla ilgili detaylar için bkz. Standing, 2014.

Burada görüntünün tek başına yetersiz kaldığı ve sosyal özelliklerin belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Fiziksel görüntü sosyal unsurlarla desteklenemezse, taşıyıcısına ancak belli bir zamana kadar avantaj sağlayabilmektedir:

“Bizde yakışıklı uzun boylu olduğu için işe aldığımız ama iki ay sonra yollarımızı ayırdığımız kişiler oldu. İlk işe girişte bu özelliği ile avantaj sağlıyor ancak daha sonra çok durgun olduğu için olmadı. Bizim için asıl önemli olan diksiyondur (...) Satış danışmanının aktif olması, diksiyonu önemlidir. Durgun insan bu işi yapamaz.”

Satış temsilcisi olan bir katılımcı canlılık ile sosyal sunumun önemini özellikle vurgulamaktadır:

“Görüntü önemlidir ama çok çok önemli olduğunu düşünmüyorum, asıl önemli olan şey güler yüzlü olmaktır. Bizde ‘basic’ler vardır: güler yüz, göz teması, hoş geldiniz, hoşçakalın. Bunlar olmazsa olmazlarımızdır. (...) Bizde tamamen iletişim belirleyici oluyor, hem işe girmede hem de satış yapmada.”

Görüşmelerde ortaya çıkan önemli bir husus, neredeyse tüm katılımcıların erotik sermayenin bir unsuru olan ‘sosyal sunum’a dikkat çekmiş olmalarıdır. Bu özellik kadınlarda makyaj yapma zorunluluğu, erkeklerde ise ‘bakımlı olmak’ şeklinde kendisini göstermektedir. Katılımcılar sıklıkla ‘bakımlı olma’ya vurgu yapmışlardır. Burada bakımlı olmak, temiz olmak, temiz giyinmek, giyimine, üstüne başına özen göstermek, hafif güzel kokular sürünmek, saç (varsa sakal) şekline özen göstermek vb. anlamlarda kullanılmaktadır. Şirketlerin makyajı zorunlu bir ‘sosyal sunum’ unsuru olarak uygulamalarına karşılık, bu gider için herhangi bir ödemede bulunmadıkları görülmektedir. Görüşme yapılan kişilerin firmaları temsil ettiklerini düşünecek olursak sadece bir firmanın bu gider için çalışanlarına bir ödeme yaptığını gördük.

Erotik sermaye her ne kadar özel sektörde çok daha etkili bir unsur olsa da bu özelliğin kamu kesimindeki çalışanlarda da sınırlı da olsa belli bir karşılığının olduğunu belirtmek gerekiyor. Erotik sermayenin bu örnekte taşıyıcısında sunduğu avantajların daha çok maddi olmayan avantajlar olarak öne çıktığını söylemek mümkündür. Örneğin bir devlet hastanesinde hemşire olarak çalışan bir katılımcı bu hususu şu şekilde dile getiriyor.

“Güzellik tolerans da sağlayan bir unsur. Örneğin hastalar kızacaksa, kişi biraz fazla güzelse daha yumuşak kızıyor. (...) Kamudayım şimdi, bir açılışa falan orada görevli olmamasına rağmen en güzel sekreteri oraya getiriyorlar. Hemşireler de aynı şekilde, en güzel, manken gibi olanları başka kattan getirip oraya koyuyorlar. Fotoğraf çekiminde de örneğin başka bir bölümde olmasına rağmen güzel olan getirilip fotoğrafı çekiliyor. Birkaç hastane dolaştım genelde başhekim sekreterleri güzel oluyorlar, bundan dolayı da daha havalı falan oluyorlar.”

Benzer bir durumu emniyet teşkilatında da görmek mümkündür. Polis memuru olan bir katılımcı, ortalamanın üstünde bir dış görüntüye sahip olan memurların vali ve emniyet müdürü gibi ildeki üst düzey hiyerarşik konumda bulunan kişilere koruma olarak seçildiklerini, bunun ise örneğin lojman hakkı elde etmek gibi bir anlamı olduğunu ifade etmektedir. “Vali korumalarının % 90-95’i 1.90 boyunda yakışıklı çocuklardır.” Aynı katılımcı ortalamanın üstünde bir güzelliğe sahip olan kadın polislerin ise protokollerde yer aldığını belirtiyor. Benzer şekilde kadın olan öğretim üyesi ise özellikle erkek ağırlıklı olan

çalışma/proje gruplarında çok az sayıda kadının (kendi deneyimlerine göre tek kadının) “vitrin” olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu katılımcı bu durumu, üçüncü bir tarafın başkasının erotik sermayesinden faydalanması olduğunu belirterek önemli bir noktaya temas etmiştir. Ancak yine de tüm bu durumlarda özellikle “sosyal” bir sermaye geliştirmenin mümkün olduğunu ve bunun da bir avantaj olarak ele alınabileceğini belirtmiştir.

Yukarıdaki veriler ele alındığında gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe, insanlarla temasın gerekli olduğu işlerde çalışanlar açısından erotik sermayenin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Elbette bu sermaye çeşidinin farklı unsurlarının farklı durumlarda bazen daha ön plana çıktığını bazen de daha az önemli bir konuma inebildiğini hatırlatmak gerekiyor.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın temel önceliklerinden birisinin “erotik sermaye” kavramını Türkçe sosyal bilim literatürüne kazandırmak olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla İngilizce literatürde her ne kadar Hakim’in kendi makalesinde de belirttiği gibi temelleri daha eskilere uzansa da asıl olarak söz konusu yazarın aynı başlıklı makalesiyle çok ön plana çıkan ve on yıldan daha fazla bir süredir üzerinde çokça çalışma yapılan bir kavramın, Türkçe sosyal bilim literatüründe bir izinin olmamasını, önemli bir eksiklik olarak değerlendirmek bu çalışmanın aynı zamanda önemini de göstermiş olacaktır. Dolayısıyla yukarıda sunulan araştırmadan önce, kavramın kendisinin ön plana çıkartılması başlıca amaçtır.

Öte yandan “erotik sermaye” nitelemesi, kavramın kendisinden dolayı dikkat çekme ve yanlış (veya dar anlamıyla) anlaşılma potansiyeli barındırmaktadır. Dolayısıyla “erotik” sıfatının Türkçe okuyucuda oluşturacağı çağrışımın, özellikle bir emek piyasası analizinde son derece dar bir kavrayışla neticelenmesi mümkündür. Ancak Hakim, kavramı altı boyutuyla ortaya koyarak, bu dar kavrayışın önüne geçmeye çalışmış ve bu haliyle çalışma dünyasını irdelemede kullanışlı bir kavrama dönüştürmüştür.

Bu çerçevede hizmet işlerini kapsayan bu çalışmada, Türkiye’de Hakim’in söz konusu kavramla ilgili ortaya koyduğu tüm boyutların dikkate alınarak ilgili kavramın çalışma hayatındaki rolü ortaya konmaya çalışılmıştır. Burada bulgular özetlenecek olunursa, erotik sermayenin özellikle fiziksel görüntü ile ilgili unsurlarının işe girmede önemli bir rolü bulunmakla birlikte, çalışma hayatında bu görüntünün mutlaka sosyal unsurlarla desteklenmesinin çok daha önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani kişi [her durumda olmasa da] genellikle ortalamanın üstünde bir güzelliğe, yakışıklılığa, boya vb. sahipse işe girmede [diğer özellikleri sabit kabul edersek] bir avantaja sahip olabilmektedir. Kişi çalışma hayatında şayet erotik sermayenin sosyal özelliklerini de taşıyorsa, bu durumda erotik sermaye kişinin çalışma hayatında da başarılı olmasında önemli rol oynayabilmektedir.

Özellikle [bu çalışmada da ağırlıklı olarak yer alan] satış danışmanlığı gibi mesleklerde, bu sermayenin birçok unsuruna sahip olmak, özellikle de katılımcıların vurguladığı gibi sosyal unsurlar, kişinin daha fazla satış yapmasına yardımcı olmaktadır. Birçok katılımcının vurguladığı gibi bu meslekte terfilerde bakılan başlıca parametre ise kişinin satış rakamları olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de bu hususta detaylı istatistikler bulunmadığı için bu sermaye biçiminin sunduğu avantajları da rakamlarla ifade etmek mümkün görünmüyor.

Kaynakça

- abc13 (2016). Fired for being fat? Women claims she was fired for her looks, web: <http://abc13.com/news/fired-for-being-fat-woman-claims-she-was-fired-for-her-looks/663270/>, erişim tarihi: 15/11/2016
- Airport Haber (2013). THY'nin bu konuda şakası yok, Web: <http://www.airporthaber.com/thy-haberleri/thynin-bu-konuda-sakasi-yok.html>, erişim tarihi: 05/04/2016
- AJT –Aljazeera Turk- (2016). Belgesel: Moldova'dan Amsterdam'a Seks Köleleri, Web: <http://www.aljazeera.com.tr/belgesel/belgesel-moldovadan-amsterdama-seks-koleleri>, erişim tarihi: 15/11/2016
- Andrew, Damon P. S., Paul M. Pedersen, Chad D. McEvoy (2011). *Research Methods and Design in Sport Management*, Champaign: Human Kinetics
- Bates, Daniel (2010). I was fired for wearing sexy skirts and high heels, says bank girl, Daily Mail: 8 June 2010: I was fired for wearing sexy skirts and high heels, says bank girl, Web: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1283536/Debralee-Lorenzana-sues-Citigroup-fired-attractive.html#ixzz436alBqqe>, erişim tarihi: 16/03/2016
- Bauman, Zygmunt (2017). *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can
- Bauman, Zygmunt (2015). *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı
- Bauman, Zygmunt (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, Cambridge: Polity
- Bourdieu, Pierre (2013), *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, Çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik
- Budd, John W (2011). *Thought of Work*, Ithaca: Cornell University Press
- Corbin, Alain, Jean-Jacques Courtine, Georges Vigarello (2008), *Bedenin Tarihi – 1*, Çev. Saadet Özen, İstanbul: YKY
- Eco, Umberto (2006), *Güzelliğin Tarihi*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitap
- Filby, M. P. (1992), 'The Figures, The Personality and the Bums': Service Work and Sexuality, *Work, Employment & Society*, Vol. 6, No. 1, pp. 23-42
- Hakim, Catherine (2010). "Erotic Capital", *European Sociological Review*, Vol. 26, No. 5, pp. 499-518
- Hakim, Catherine (2012a). *Erotic Capital: The Power of Attraction in the Boardroom and the Bedroom*, NY: Basic Civitas Books
- Hakim, Catherine (2012b). *Honey Money: The Power of Erotic Capital*, London: Penguin
- Hamermesh, Daniel S., Jeff E. Biddle (1994). "Beauty and the Labor Market", *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 5, pp. 1174-1194
- Harper, Barry (2000), "Beauty, Stature and the Labour Market: A British Cohort Study", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62, pp. 771-800
- Jourdain, Anne, Sidonie Naulin (2016), *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*, Çev. Öykü Elitez, İstanbul: İletişim

- Kimmel, Michael (2013). Fired for being beautiful, *New York Times*, 16 July 2013, Web. <http://www.nytimes.com/2013/07/17/opinion/fired-for-being-beautiful.html>
- Kimmel, Michael (2013). Fired for being beautiful, *New York Times*, 16 July 2013, Web. <http://www.nytimes.com/2013/07/17/opinion/fired-for-being-beautiful.html>
- Liu, Xing (Michelle), Eva Sierminska (2014), "Evaluating the Effect of Beauty on Labour Market Outcomes: A Review of the Literature", *IZA Discussion Paper Series*, IZA DP No. 8526
- Marti, Josep (2015). "The Erotic Capital Onstage", *PanEroticism*, Edts. Ben Ambler, Ana Dosen and Kristina Kocan Salamon, Oxford: Interdisciplinary Press
- Milliyet İK (2008). Dış görünüş iş hayatında ne kadar etkili?, Web: <http://www.milliyet.com.tr/dis-gorunus-is-hayatinda-ne-kadar-etkili-ik/haberdetay/21.07.2008/968974/default.htm>, erişim tarihi: 28/06/2016
- Sarpila, Outi (2014). "Attitudes Towards Performing and Developing Erotic Capital in Consumer Culture", *European Sociological Review*, Vol. 30, No. 3, pp. 302-314
- Standing, Guy (2014). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, Çev. Ergin Bulut, İstanbul: İletişim
- Strangleman, Tim ve Tracey Warren (2015). *Çalışma ve Toplum*, Çev. Fuat Man, Ankara: Nobel
- Swartz, David (2011), *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, Çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim
- T24 (2016). "Ödüllü yönetmen: Şişmanım diye sektörde iş vermediler, krediyle kendi filmimi çektim", Web: <http://t24.com.tr/haber/odullu-yonetmen-sismanim-diye-sektorde-is-vermediler-krediyle-kendi-filmimi-cektim,366878>, erişim tarihi: 24/11/2016
- Tyler, Melissa ve Pamela Abbott (1998). "Chocs away: Weight watching in the contemporary airline industry", *Sociology*, Vol. 32, No. 3, pp. 433-450
- Vigarelo, Georges (2013), *Güzelliğin Tarihi*, Çev. Erkan Ataçay, Ankara: Dost
- Wallace, Ruth A., Alison Wolf (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, Çev. Leyla Elburuz & M. Rami Ayas, Ankara: DoğuBati